

Napsal Kurt Krolop

(E*forum, 29. 04. 2019)

Napsal Kurt Krolop

*V přednášce **Kurta Krolopa o Pavlu Eisnerovi**, pronesené v březnu 1995 při vyhlášení výsledků 1. ročníku soutěže mladých překladatelů Cena Pavla Eisnera v Centru Franze Kafky a otištěné v ročence Společnost Franze Kafky Die Verwandlung (1995, č. 2, s. 7–9; v uvozující poznámce stálo: „Jedná se o přetištění ústně předneseného textu“) lze bez větších potíží rozpoznat jakoby ve zkratce všechny znaky Kroloпова kritického i vědeckého naturelu: materiálovou erudici i interpretační pronikavost, kritičnost vůči předkládaným klišé a unáhleným soudům, zájem o detail, jenž mnohdy zrcadlí komplexnější problém, ale i umění zkratky – zde ovšem určené vnějšími okolnostmi, zejména neúprosným časem, vyměřeným pro jeho vystoupení. Pavel/Paul Eisner se stává Kroloповým prostřednictvím osobností nesporných zásluh o česko-židovsko-německé kulturní sblížení, překladatelskou veličinou, kritikem jazyka a jeho užívání, a to přes své či snad právě kvůli svému nejednoznačnému a protikladnému osobnímu i badatelskému ustrojení. Tyto vnitřní „rozpory“ ovšem pro přednašeče – další příznačný rys jeho úvah – činily objekt jeho zájmu teprve náležitě atraktivním a aktuálním. Aniž by se uchyloval k ahistorickému moralizování či příkrému odsudku, dovedl Krolop sporné Eisnerovy úvahy o „symbióze“ či „trojitém ghettu“, zatížené proklamativní jednoznačností a stigmatizující biologizující rétorikou, jednak vyložit z dobového vědeckého paradigmatu, jednak vyvážit i empatickou analýzou vpravdě existenciální povahy. Zcela v duchu přiléhavé Eisnerovy charakteristiky nevděčné překladatelské aktivity: „Překládáním dochází k jazykovým deformacím. Mohou být zbytečné a disfunkční, mohou však být i funkční a tvořivé, tedy žádoucí.“*

Zdálo by se, že by takto mohl být pro Krolopa důležitý problém po zachycení specifik česko-německé kulturní výměny pohledem jejího předního aktéra jednou provždy vyřešen. Opak je však pravdou: nahlédnutím do jeho bibliografie zjistíme, že si i poté názor ověřoval a tříbil v dalších studiích o Eisnerově vztahu k dílu Franze Kafky (Die Verwandlung, 2006, s. 15–22) či k „německé literatuře v Československu“ (Na rozhraní kultur – Případ Paul/Pavel Eisner, Ústí nad Labem, 2009, s. 15–23, resp. Zwischen den Kulturen: Der Prager Publizist Paul/Pavel Eisner, Köln/Wien/Weimar, 2011, s. 295–305), v nichž obdobně jako v předkládané práci kritizoval i ocenil Eisnerův výkon. Vybavuji si přitom, s jakým napětím a vzrůstajícím nadšením poslouchal přednášky na konferenci věnované Eisnerovu učiteli (a svatebnímu svědkovi) Franzi Spinovi, aby potom v diskusi plédoval pro zohlednění Spinových tezí

o česko-německé symbióze jako dalšího inspiračního zdroje uvažování jeho oddaného žáka. A aby následně jen zdánlivě nesouvisle upozornil i na odkaz Spinova učitele Sauera a jeho dalšího žáka Nadlera (jejichž ohlasu v česky psané literárněvědné produkci ostatně věnoval jednu ze svých posledních studií ve sborníku August Sauer (1855–1926): Ein Intellektueller in Prag zwischen Kultur- und Wissenschaftspolitik, Köln/Wien/Weimar, 2011, s. 309–317, ve výboru Studie o německé literatuře, Praha: Triáda, 2018, s. 242–249), které téma symbiózy rovněž zaměstnávalo. Zajisté každého jinak, v jiné době a s jinými konsekvencemi. Tím Krolop nabídl české literární vědě, které dodnes postrádá úhrnnější pramenné i historiografické pojednání o svých vlastních dějinách, další provokativní i lákavé téma. Chopí se ho?

vp

Několik poznámek o Pavlu Eisnerovi

Kurt Krolop

Dámy a pánové,

roku 1932 píše *Ottův slovník naučný nové doby* ve svých *Dodatcích* pod heslem Eisner: „Eisner, Paul, pražský českoněmecký spisovatel a překladatel, PhDr., narozen 16. ledna 1889 v Praze.“ A nyní následuje krásná formulace, autorizovaná asi Eisnerem: „Jako odchovanec kultivovaného prostředí pražských Němců napsal česky knihu *Milenky* 1930, kde osvětluje spolužití Čechů s Němci v Čechách na milostných motivech pražské německé literatury. Překládá české básníky do němčiny a také jako redaktor *Prager Presse* přispívá platně k poznání české věci v Německu.“ O šedesát let později čteme v asi definitivně posledním *Československém biografickém slovníku*: „Eisner, Pavel. Český překladatel, literární kritik, básník, kulturní publicista.“ Už do první, patnáctileté fáze šedesátiletého období mezi těmito daty spadá násilná likvidace fenoménu, pro který ve 20. letech Pavel Eisner razil metaforu symbióza.

Symbióza je metafora původem biologická. Podle definice odborné je symbióza zákonitě, trvalé a vzájemnému prospěchu sloužící soužití různých živočichů, tzv. symbiontů. Podle tohoto modelu chápal a interpretoval Pavel Eisner, na rozdíl od často vulgarizované Palackého formule stýkání a potýkání, dějiny českých zemí, především kulturní dějiny českých zemí, jako tisícileté soužití českých, německých, židovských, což znamená jak česko-židovských, tak německo-židovských symbiontů. Je to však již historický interpretační Eisnerův odkaz době a prostoru, kde žije český element skoro už půl století ne jako symbiont, nýbrž sám a sám jako monobiont, ... v poslední fázi i bez toho slovenského symbionta.

Hlavní teze své historické koncepce symbiózy formuloval Eisner poprvé soustavně roku 1929 v přednášce *Závislost české a německé kultury* v rámci cyklu *Válka Čechů s Němci?*, který navazoval na stejnojmennou knihu Emanuela Rádla z roku 1928. Základní myšlenky toho referátu najdeme o rok později v úvodu už zmíněné knihy

Milenky. Německý básník a česká žena: „Údělem této země je symbióza. Z jejich projevů jsou zjevné, ležící na povrchu dne, pouze procesy symbiózy politické a hospodářsko-sociální. Badatel specialista zná mimo to i fenomény symbiózy duchovní – zjevy vzájemného přeskočení jisker, přenášení semen a zárodků. Ale skryté, utajeny zůstávají zjevy, procesy, výsledky symbiózy *individuálně-duševní*. Pod povrchem veřejného dne plyne mocný podzemní proud, uskutečňuje se co vteřinu tajemné dění zcela zvláštního druhu, reakce jedincovy duše kmene jednoho na jedincovu duši kmene druhého, jako krasová řeka, jež dlouho skrývá tajemství svého toku pod zemí, aby se pak náhle vynořila na denní světlo a dala svým vodám zahrát překvapivou hrou nastrádaného živlu – načez ponoří se opět do neznáma a tajemné noci podzemí. / Tekou ty krasové řeky pouze mezi dvěma kmeny, pouze mezi dvěma bytostnými principy kmenové krve a kmenových duší? Symbióza v českých zemích není tak jednoduchá, není pouze *jednomocná*. Židovský prvek zasahuje – především v literatuře a umění – mohutně do symbiotického dění česko-německého, vchází se s ním do nových a zcela specifických sloučenin. Pokud jde o umění, lze plným právem, jak to učinil jednou Franz Werfel, mluvit o *trojí duši české země*.“ Právě na tomto židovském sektoru symbiózy se může podle Eisnera koncentrovat i její konfliktní, ale i její produktivní potenciál. „Zcela zvláštní,“ Eisner k tomu, „a po mém soudu skutečně nedozírný význam má intimní poznání české kultury, českého ducha, české duše, pro pražské německé židy, kteří, jak víme, tvoří nadmíru činnou a účinnou složku německé kultury v republice, především v oblasti umění. Kdekoli jinde v Evropě padly na počátku 19. století brány ghetta, otevřel se židům oceán velkého národního tělesa, do něhož se dychtivě vrhli, toužící v hojivé lázni zcelit duševní rány staleté. / Co však stalo se v Praze? Jsouce svým obcovacím jazykem odkázáni na Němce, nenašli oceán, ale rybník odpadávající menšiny, rybník stále umělejší a nepřirozenější, v jehož obsahu zaujímali stále více místa, tak jak hladina rybníka klesala s pokračujícím počestvováním hlavního města. Ale složení samo té sociální tekutiny bylo krajně nepřirozené. Pražští němečtí židé zapustili tak kořeny v půdě, jež neměla lidových živin a měla jen a jen svrchní povrchové vrstvy... Co to znamená? Že pražský žid vyšel z ghetta jen fyzicky, nikoliv niterně. Či přesněji, že úzké ghetto židovského města zaměňuje za poněkud širší, ale stejně nepřirozený a sociologicky nezdravý život na národnostním ostrůvku, jehož sociologické složení je výsměchem vší duchovní geologii.“ A jako příklad už v roce 1929 Eisner uváděl Kafku. V roce, kdy dostal Thomas Mann, – a víme, jak si Pavel Eisner vážil Thomase Manna, – Nobelovu cenu, Eisner řekl, že Kafkovi by patřilo deset Nobelových cen. Zde nacházíme už skoro všechny doživotní leitmotivy Eisnerových interpretací díla Franze Kafky, až k poslední velké studii v druhém ročníku časopisu *Světová literatura* z roku 1957, tedy leitmotivy interpretací pražské německé, především pražské německo-židovské literatury. Když listujeme v korespondenci Paula-Pavla Eisnera, zvláště v jeho dopisech Otokaru Fischerovi, můžeme zjistit, že četné z těchto leitmotivů interpretace, jako je trojí ghetto, pokusy o útěk nebo únik z tohoto ghetta, pocit nepřislusnosti, nezakotvenosti, odloučenosti, odcizení od tzv. skutečného života, ať českého, německého nebo židovského, že takové leitmotivy jsou nejenom interpretačního, nýbrž i projekčního rázu. I čechofilství i čechožroutství, i obdiv němečtí, i odpor proti všemu německému, i filosemitismus, ba hrdost na odkaz „židovské krve“, i tzv. židovský antisemitismus, pro všechny složky

těchto antitezí by se daly při troše dobré či „zlé“ vůle uvést doklady Eisnerových výroků. Tak například, abych navázal na pana Sticha, píše budoucí autor poslední monumentální chvály a obrany češtiny *Chrám i tvrz*, a to dokonce v roce 1930 u příležitosti analogické Čapkovy chvály řeči české ze sbírky *Marsyas čili na okraj literatury*, také tato slova: „Čapek ve svém dithyrambu na češtinu je trapný dryáčník a celkem má pravdu Mathesius. Jsou oblasti diferencovanějšího prozaického výrazu, kde čeština selhává krok za krokem, stírá odstíny, smývá vnitřní konturu řeči, výpovědi, atmosféry, frazeologicky je prachudá. Když taková *Naše řeč* si vezme do práce překlad a nahradí germanismy ‚kořennými‘ českými obraty, ukáže se alespoň u padesáti procent případů, že purifikace jazyková ochudila celou knihu co nejpopovázlivěji. Čeština by myslím potřebovala důkladnou injekci germanismů a jiných -ismů. ...Maje přece jen špetku historického citu, shledávám tu chudost češtiny úplně normální a naprosto vysvětlitelnou, ale dožírám mě velice post festum ta Čapkova chvála knedlíků.“ Poukazem na tyto extrémní rozpory, nechtěl bych je vystavovat lacinému odmítnutí, nýbrž chci vyzdvihnout jejich produktivní funkci v textech, které si zasloužily a zaslouží náš obdiv.

Několik poznámek ještě k typu, který reprezentuje Pavel Eisner jako spisovatel, a hlavně jako kritik. Každému českému čtenáři bude hned asi jasné, že nepatří do čapkovské či peroutkovské tóniny kritické prózy, nýbrž že se, ještě před Václavem Černým a vedle něho, zařadil do tradice Šaldovy. Ale tento Eisnerův typus samozřejmě nemá jen filiace v literárním a literárněkritickém kontextu českém, je také hluboce zakotven v historických a současných tradicích kritické a esejistické prózy německého jazyka, a to nejenom tou částí své kritické tvorby, kterou sám Eisner německy napsal. V medailonu *Paul Eisner a Pavel Eisner*, který publikoval František Kubka v roce 1959, rok po smrti svého bývalého redakčního kolegy z *Prager Presse*, čteme: „Učil se žurnalistice u Alfreda Kerra.“ Tento spíš marginální odhad převzal Viktor Kudělka v roce 1985 do svého hesla *Pavel Eisner* v *Lexikonu české literatury* už jako ověřený fakt: „Vzorem žurnalistické práce se mu stal německý publicista a kritik Alfred Kerr.“ Toto tvrzení nejenom že je bizarním způsobem nesprávné, je přímo protismyslné. Neboť Eisner mluvil dost pohrdavě o „berlínském vtípalkovství“ Alfreda Kerra, jedné z prvních obětí satiry Karla Krause, tedy spisovatele, který byl Eisnerovi vzorem zcela nesporným. Když si uvědomíme hlubokou úctu vůči Šaldovi, tak je následující Eisnerova věta, co se týče afinity, zcela jednoznačná: „Co do neúprosnosti doživotního boje o čistou myšlenku a neposlantané slovo je jičínský Žid Karl Kraus jediným zjevem, jež německá kultura našich dnů by mohla postavit po bok libereckému Čechu F. X. Šaldovi“, - typická skvělá Eisnerova antiteze: jičínský Žid Karl Kraus a liberecký Čech F. X. Šalda.

A konečně ještě několik slov o Pavlu Eisnerovi jako překladateli. Mnoho cenných postřehů k tomuto tématu najdeme ve velké a zároveň subtilní monografii českého germanisty Ladislava Nezdařila *Česká poezie v německých překladech* (Praha, 1985). Nezdařilovy analýzy se vztahují ovšem jen na překlady české poezie do němčiny. Ale zachycují tím podle mého názoru také typické rysy Eisnerova překladatelství vůbec. „Pavel Eisner ve svých německých překladech nevynechal snad jediného českého

básníka. Jenom *Máje* se nedotkl ani veršem. [...] Eisnerova jazyková látka má vzruch, napětí a dynamiku, ale je poškozena zejména úsilím po neutřelých a původních výrazech a spojeních, která však nejsou vždycky v souladu s přirozenou podstatou jazyka. [...] Eisner dovede být jen zřídka prostý, naivní, bezprostřední. Ale kdykoliv se Eisner svého přexponovaného expresionistického slohu vzdá a svou jazykovou originalitu ukáží [...], pak tvoří překlady, které předlohu vystihují s jemnou znalostí, básnickou elokvencí, citovou hloubkou. [...] Eisner je v dějinách německých překladů české poezie jedním z výrazných a nepominutelných tvůrců. Experimentálně prověřil nové cesty překladatelského umění, přispěl k jeho teoretickému prohloubení a vnesl do jeho problematiky ziskupný vklad. Jeho překlady zůstávají živé a platné všude tam, kde místo neumírněně exponované transpoziční dikce přinesly přirozený souzvuk jazykového a myšlenkového záměru básníka i jeho překladatele.“ K tomu myslím není třeba něco dodávat, leda snad vlastní slova Eisnerova o zažité a prožité problematice translátora a translatury: „Překládat je pekelná slast a umění tragické.“ Děkuji vám.

www.ipsl.cz